

NEMOČ ALI KRIZA STROKE?

Andrej Černe*

Izvleček

Prispevek poskuša z opredeljevanjem geografskega vidika proučevanja v kontekstu regionalnega planiranja izpostaviti nekatera temeljna vsebinska vprašanja proučevanja prostorskih in regionalno geografskih razsežnosti sodobnega razvoja.

Ključne besede: *Geografija, regije, prostor, regionalni koncept, regionalno planiranje.*

WEAKNESS OR CRISIS OF PROFESSION?

Abstract

The contribution tries to point out, through the determination of the geographical aspect within the context of regional planning, some basic questions of spatial and regional dimensions of contemporary development.

Key words: *Geography, regions, space, regional concept, regional planning*

* Dr. izred. prof., Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, Aškerčeva 2, SI 1000 Ljubljana, Slovenija

NAZAJ H KORENINAM

Današnje stanje na področju regionalnega planiranja je konglomerat razvoja številnih idej, konceptov in planerskih praks iz preteklosti. Kontekst regionalnega planiranja se seveda neprestano spreminja, kar pomeni, da se spreminjajo tudi argumenti o njegovih namenih.

Tradicionalno mnenje navaja, da se je planiranje razvilo iz številnih ločenih gibanj na prelomu stoletja, in sicer kot odgovor 19. stoletja na širše družbene probleme, predvsem pa kot odgovor na industrijsko mesto 18. stoletja (Hall, 1995). Planerska praksa v modernem pomenu besede se je začela šele v prvih desetletjih tega stoletja, saj se pred tem planiranje kot aplikacija znanstvenih metod ni pojavila. Od srede 19. stoletja je planiranje pričelo dobivati oblike modernega planiranja, ki je bilo namenjeno reševanju številnih raznovrstnih problemov. Sama specifična oznaka za planerje pa je prišla v veljavo šele po 20. letih tega stoletja.

Iskanje bistva planiranja sega predvsem v obdobje po drugi svetovni vojni, posebno še v 60. leta, ko so bile razprave v planerskih krogih osredotočene na vprašanja o uporabi znanja, saj je bilo planiranje razumljeno kot eden izmed načinov za sprejemanje razvojnih odločitev. V ospredju regionalnega planiranja so bile tri strokovne stopnje: opisna, analitična in sintezna. Prva je bila namenjena analizi celotnega območja, druga raziskovanju medsebojnih razmerij in tretja sintetiziranju spoznanj v koncepte, ki so bili podlaga za zasnovo bodočih regionalnih struktur. Regionalno analizo so številni imeli za osrednji predmet regionalnega planiranja. Na planiranje se je gledalo torej kot na postopek "analiza pred planom", kar je pomenilo, da mora biti planiranje zasnovano na dokazih in da morajo raziskave temeljiti na spoznavanju razmerij med deli in celoto. V večji meri so bili tudi geografi zagovorniki takih analiz. Geografska sinteza je postala sestavni del analiz, ki so bile namenjene pogledom na stanje in dosedanje razvojne težnje.

Vsi regionalni planerji so več ali manj zagovarjali stališče, da predmet regionalnega planiranja ni zgolj planiranje ene regije, marveč strukturna razmerja med regijami.

Po Geddesu se mora planiranje pričeti z analizo stvarnih razmer v regiji, z viri v regiji in človekovim odzivom na te vire ter analizo njihovih kompleksnih posledic, ki se kažejo v kulturni pokrajini. Analiza stvarnih razmer pred planom je bilo Geddesovo vodilo. Izhodišča za tak pristop lahko najdemo na področju tradicionalne regionalne geografije, ki pa se je žal velikokrat vulgarizirala v številnih regionalnih opisih, in je bila zaradi tega že pred mnogimi leti marsikje opuščena. Geddes je bil zavezan regionalni geografiji in še prav posebej francoski geografski tradiciji. Za francoske geografe kakor tudi za Geddesa je pomenila regionalna analiza razumevanje "aktivnih izkušenj okolja", ki naj bi pomenila gonilno silo človekovega razvoja (Geddes, 1915). Za Geddesa in za francoske geografe je bila regija torej veliko več kot samo objekt

proučevanja. Regija je pomenila podlago za obnovo družbenega in političnega življenja. S tem je Geddes dal vsebinske okvirje za razmišljanja številnih regionalnih in ostalih planerjev. Tako je tudi Mumford v predgovoru njegove znane knjige *Kultura mest* (1938) v celoti priznal pomen Geddesovih in s tem posredno tudi geografskih prispevkov k regionalnemu planiranju.

»Regionalno planiranje se ne sprašuje o tem, kako velika morajo biti območja, oziroma regije, marveč o tem, kako strukturirati prostor zaradi promoviranja in spodbujanja pestrega, polnega življenja v celotni regiji. Regionalni planerji poskušajo načrtovati območje tako, da se vsi kraji in viri, od gozda do mesta, od visokogorja do rečnih ravnin skladno razvijajo. Prebivalstvo mora živeti na tak način, da ne bo poenotilo ali uničilo regionalnih potencialov. Regionalno planiranje je novo varstvo - varstvo človeških vrednot z roko v roki z naravnimi viri » (Mumford, 1925, str. 151, 152).

GEOGRAFIJA POSKUŠA RAZLAGATI KAKŠEN SVET JE, PLANIRANJE PA KAKŠEN BI SVET MORAL BITI

Obstaja neka vrsta fraze, da je geografija tisto, kar delajo geografi. Obstajajo seveda velike razlike med tem, kaj geografi govorijo, da delajo in stvarno vedo, ter tem kaj dejansko geografi v praksi delajo. Geografija se neprestano sooča s krizo lastne identitete, saj je tisto, kar delajo geografi zelo pestro. William Thomas, urednik knjige *Vloga človeka pri spreminjanju podobe zemlje* je zapisal: »Geografija je študij o tem, kaj se je zgodilo zemeljskemu površju v zadnjih milijon let – v obdobju, ko se je pojavil človek«. (Thomas, 1956, str. 4)

Geografija mora seveda delovati znotraj splošnih geografskih konceptov. Vedeti moramo, kakšen pojav moramo proučevati, katera vprašanja si moramo zastavljati in kakšna filozofska stališča morajo usmerjati in voditi naše raziskave (Černe, 1997). Geografe naj bi opredeljevali ne toliko po pojavih, ki jih proučujemo, kot po geografskem konceptu, ki se nanaša tudi na prostorsko razporeditev, prostorsko integracijo, medsebojne prostorske vplive in prostorske procese.

Kompleksnost je že ena izmed tistih temeljnih značilnosti, ki je na nek način prirojena geografskim pogledom. Kompleksnost se celo povečuje, saj se številni različni geografski vidiki spreminjajo v pragmatične pomene, kot npr. pri okoljskih problemih ali vprašanjih globalnega in regionalnega razvoja ter prostora. Zato je eno izmed temeljnih vprašanj s katerimi se geografija neprestano sooča, ali smo sposobni spoznati in razumeti ter obvladati vse različne vidike kompleksnosti razvoja oziroma različne geografske razsežnosti v katerih se pojavlja razvoj na lokalni, regionalni, nacionalni, mednacionalni in globalni ravni. Ali imamo dovolj teoretičnega in metodološkega znanja ter praktičnih izkušenj? Ali je znanstveno proučevanje in na tej podlagi pridobljeno znanje še vedno boljše, kot znanje, ki je zasnovano na drugačnih metodah proučevanja?

Teoretično ali metodično znanje pridobljeno z uporabo znanstvenih metod proučevanja je več ali manj znanje o sedanjosti in preteklosti. Planerji pa potrebujejo nekaj vedenja tudi o prihodnjem razvoju, zato se ukvarjajo tudi z napovedovanjem in projekcijami. Gre torej za neke vrste opredeljevanja razmerij med preteklostjo, sedanjostjo in prihodnostjo oziroma za znanstveno vizijo o svetu kot harmonični celoti, v katerem pretekli in prihodnji čas nimata absolutnega obstoja. Vprašanje je seveda, katere predpostavke morajo in morejo planerji upoštevati, posebno v obdobjih hitrih družbenih, gospodarskih, prostorskih in ostalih strukturnih sprememb, da bi to znanje o preteklosti, uporabili kot primerno znanje za "poznavanje" prihodnosti. Pri tem gre za dve temeljni predpostavki (Friedmann, Weaver, 1979). Prva se nanaša na to, da lahko svet objektivno spoznavamo skozi instrumente pozitivne znanosti, so znanstvene trditve, trditve o svetu "takšnem, kakršen je". Druga predpostavka se nanaša na to, da obstajajo neprestana razmerja med fizičnim, naravnim svetom in človeškim, družbeno-kulturnim svetom. Predpostavke, teorije in modeli, skozi katero izraža svoja spoznanja znanost so več ali manj takšne ali drugačne poenostavitve stvarnega sveta: izražene so v obliki splošnih pojmov, katerih veljavnost je odvisna od predpostavk, da bo svet zunaj modela ostal nespremenjen. Toda v planiranju stvarnega sveta "vsi ostali neupoštevani dejavniki" ne morejo ostati nespremenjeni oziroma jih ne smemo obravnavati kot konstante. Zato mora biti planiranje zasnovano na holističnih analizah svojstvenih regionalnih razmer.

Geografija ima na široko razprostranjene korenine v preteklosti. Njen sedanji predmet proučevanja je razmeroma na široko zasnovan, kar velja brez dvoma tudi za cilje samega predmeta. Geografija proučuje razmerja med družbo in naravnim okoljem. Razumeti poskuša, kako družba spreminja in vedno bolj preoblikuje naravno okolje s tem, ko ustvarja različne kompleksne strukture. Na ta razmerja gleda geografija tudi v obratni smeri, kako narava določa pogoje družbi, in v nekem smislu postavlja meje ter ponuja materialne potenciale za različne oblike razvoja.

Intelektualne korenine geografije segajo v klasično Grčijo, ko so na človeka gledali kot na sestavni del narave. Beseda »moderna geografska misel« pa se nanaša na post-razsvetljsko Evropo – to je na racionalne strukture razmišljanja 17. in 18. stoletja v zahodni Evropi. Moderna zahodna geografija je nastala na podlagi dveh razvojnih značilnosti tistega časa: potreba po zapisu in razlagi številnih geografskih informacij ter uporabi racionalnih znanstvenih oblik mišljenja in izražanja. Geografska misel se je pojavila pravzaprav šele takrat, ko so se geografi pričeli zanimati za abstraktna razmerja med družbo in naravo, in ne zgolj za neposredna stvarna dejstva ter pričeli na splošno razmišljati o geografskih sistemih kot so pokrajina, regija, območje, kraj, okolje, prostor. Ločeni geografski oddelki so se pojavili v nemško govorečih deželah v 70. letih preteklega stoletja, v Veliki Britaniji in Združenih državah Amerike pa šele v tem stoletju. Ločevanje akademskih študijev v naravoslovne znanosti in humanistične oziroma družboslovne se je do takrat že izkristaliziralo v formalnih fakultetnih organizacijah.

Omenjeni izrazi kot so pokrajina, regija, območje, kraj, okolje, prostor, govore o določenih geografskih konceptih. Zagovorniki teh konceptov so si pogosto v medsebojnih nasprotjih, saj so bile regionalne analize in prostor v ospredju geografskega proučevanja v 50. in 60. letih, prostor in kraji v 70. letih, in ponovno (čeprav v manjši meri) okolje in prostor v 70. in 80. letih. Tako je bil prostor umetno ločen od okolja med »kvantitativno revolucijo« v 50. in 60. letih, ko se je pojavila potreba po poenostavitvi na področju tako imenovane prostorske znanosti. Sedaj, ko je navdušenje nad prostorsko znanostjo minilo moramo prostor kot del narave ponovno povezati s človekom.

PROSTOR KOT FIZIČNA STVARNOST

Prostor pomeni obseg ali območje najpogosteje izražen v obliki zemeljskega površja. Ne pomeni prostora v smislu zunanjega prostora (vesolja) niti prostora v smislu urejenih stvari v vrsti. Pri opredeljevanju prostora je zelo koristno opredeljevati prostor kot del triade besed: prostor, lokacija in kraj. Lokacija pomeni določen položaj znotraj prostora, najpogosteje položaj na zemeljskem površju. Podobno kot beseda prostor je tudi lokacija več ali manj abstraktna, v kolikor jo primerjamo s tretjo besedo, krajem. Lahko jo izražamo v smislu kartezijskega grida ali glede na koordinatni geografski sistem. Kraj pomeni določeno lokacijo na zemeljskem površju, vendar s točno določeno lokacijo na kateri so opredeljene določene vrednosti. »Lokacija postane kraj potem, ko je identificirana z določeno količino informacij. Včasih je vsebina zgolj fizično dejstvo. Na primer, severna geografska širina 27°59' in vzhodna geografska dolžina 86°56' je abstraktna lokacija, ki jo prepoznamo kot kraj šele takrat, ko vemo, da opisuje Everest. V drugih primerih je informacijska vsebina lahko človekova izkušnja« (Haggett, 1990, str. 58).

Prostor lahko merimo z zelo različnimi merili, z geometričnimi enotami ali ekonomskimi enotami ali drugimi enotami (psihološke enote). Tako ima razdalja v geografiji npr. dva temeljna pomena:

- razdalja v dobesednem pomenu ločevanja predmetov na zemeljskem površju;
- razdalja v vertikalnem smislu, in sicer z vidika razdalje opazovalca od zemeljskega površja.

Iz razdalj v pravem pomenu besede izhajajo pojmi kartografije, morfologije in lokacijskih analiz, iz vertikalnega prostora pa ideje o merilu. Če gledamo pokrajino od blizu lahko vidimo podrobnosti, če jo gledamo od daleč vidimo le grobe obrise. Gre torej za neke vrste oddaljen pogled, ki ga uporabljamo geografi, ko gledamo na svet in oddaljenost, ki je vsiljena geografom zaradi velikosti predmeta, ki ga proučujejo. Podobe, ki jih geografi vidimo niso globalna stvarnost sama po sebi,

marveč simbolni odsev te stvarnosti v kateri podobe, ne glede na to, kako to podobo brusimo, vedno ostanejo samo podobe.

Prostor kot fizična stvarnost je »materialni predmet« regionalnega planiranja, medtem, ko je usklajevanje interesov »formalni predmet« oziroma eden izmed temeljnih korakov pri planiranju (Černe, 1997). Končni namen planiranja je v možnih vplivih na spreminjanje materialnega predmeta načrtovanja, to je prostorske strukture oziroma prostorskih razmerij.

Prostor je konceptualiziran kot proces ali kot prostorska razmerja, ne pa kot stvar. Prostora ne smemo obravnavati kot "stvar", ki ima zgodovino in določena razmerja z ostalimi stvarmi, marveč kot proces, ki vsebuje zgodovino in možno prihodnost. Pri prostorskih razmerjih namreč niso osrednjega pomena razmerja med stvarmi v prostoru, marveč razmerja med lastnostmi. Prostor moramo razumeti kot dinamično prisotnost in stalni proces sprememb. Stabilnost in ravnotežje nista naravni stanji prostorske strukture. Prostorska struktura nikoli ni uravnotežena, vsaj za zelo dolgo časa ne. Spremembe so vedno del tistega, kar prostor je, spremembe pa moramo in moremo razumeti z gledanjem na lastnosti prostora. Prostorska struktura se mora v temeljih nanašati tudi na identiteto prostora, ki leži nekje na križpotju med izjemnostjo, posebnostjo in univerzalnostjo. To zahteva od nas, da moramo gledati na prostor tudi z zgodovinskega oziroma razvojnega vidika. Prostor je na nek način tudi materializacija zgodovine. Zato je izrednega pomena ustvarjanje, razvijanje, upoštevanje in ohranjanje prostorskih lastnosti, značilnosti ter vrednot in njihovo predajanje bodočim generacijam. To ni vprašanje o tem, kaj želimo, niti vprašanje o tem, v kaj verjamemo, marveč predvsem vprašanje o tem, kaj smo.

Prostor ne sme postati konstanta, pasivna kategorija, stvar, ki je namenjena nameščanju dejavnosti oziroma zadovoljevanju potreb po prostoru. Prostor ne smemo obravnavati kot poligon za nameščanje dejavnosti. Razloge za taka stališča lahko iščemo tudi v tem, da so lahko samo »stvari« v prostoru individualizirane in ločene na posamezne sestavne elemente, ki jim je lahko določati lastnika. Preseči moramo zgolj eksploatacijska razmerja do prostora, ki upoštevajo prostor kot pasivno bogastvo, ki ga lahko vrednotimo v ekonomskem smislu. Prostor zlorabljam zato, ker ga imamo za dobrino, ki nam pripada. Na prostor bi morali gledati kot na skupno lastnino, ki ji pripadamo. Ideal je »kompleksen, raznovrsten, raznolik in večpomenski prostor« (Černe, Gulič, 1999), ki naj prispeva k pestremu življenju. Prostor mora postati vrednota v tistem smislu, da so prostorske strukture »kakovostne« takrat, ko prispevajo k ohranjanju ali izboljšanju funkcijskih značilnosti, identitete, integritete, relativne stabilnosti in lepote prostora. Gre torej za fiziognomske, funkcijske, ekološke, estetske in ostale lastnosti in značilnosti ter vrednote prostorske strukture. Le-ta pa ni nediferencirana celota, marveč nekaj, kar je heterogeno, kar ima heterogeno strukturo in, ki je pogosto v notranjih protislovjih. Gre za tako prostorsko

strukturo, ki je možna znotraj tistih omejitev, ki so določene s prevladujočimi družbenimi, prostorskimi, fizičnimi in okoljskimi pogoji za razvoj.

Geografija mora biti namenjena torej tudi raziskovanju, odkrivanju, spoznavanju in razumevanju nastajanja in spreminjanja prostorske strukture. Zanimati jo morajo spremembe, v kaj se prostor, prostorska struktura spreminja, kako in kdaj se spreminja in seveda tudi zakaj se včasih prostorska struktura ne spreminja. Regionalno planiranje pa mora z ustvarjanjem in spreminjanjem prostorske strukture prispevati k izboljšanju in ustvarjanju funkcijskih, fiziognomskih, ekoloških, estetskih razmer in s tem k izboljšanju in ustvarjanju tistih pogojev, ki so temeljnega pomena za razvoj človeka. Le-ti pa morajo biti v skladu z naravnimi in ustvarjenimi lastnostmi in značilnostmi ter vrednotami prostora. Ko govorimo o razvoju in rabi prostora, moramo govoriti o razvoju in rabi, ki sta opredeljena na podlagi potreb prebivalstva in usklajenosti teh potreb z možnostmi prostora, prostorske strukture, narave, okolja, ne pa zgolj na podlagi možnosti rabe. Prostor rabimo zato, ker smo prepričani, da je koristno blago, ki nam pripada. Šele ko bomo na prostor gledali kot na prostor, ki mu pripadamo, ga bomo pričeli na nek način spoštovati. Na drugi strani pa se moramo zavedati, da prostor ni namenjen samo rabi, posegom in urejanju, saj je prostor namenjen tudi ne rabi, ne poseganju in ne urejanju.

REGIONALNO GEOGRAFSKI KONCEPT

Regija je sistem nujnih raznovrstnih in kompleksnih razmerij, ki tvorijo neko dinamično uravnoteženo celoto. Regijo velja razumeti torej kot neodvisno celoto, ne pa kot številne posamezne individualne dele. Regija ni samo del celote, marveč je celota. Regija je akumulirano delo narave in človeka. Je splet kompleksnih razmerij med človekom in naravo in noben posamezni del ne more, ne sme obstajati neodvisno od tega spleta. Pri tem pa mora biti poudarek na medsebojni soodvisnosti in součinkovanju ter medsebojnemu povezovanju. Regija je manifestacija sama sebe, in sicer se manifestira v svoji celovitosti razmerij regionalnih struktur. Gre torej za idejo holizma, ki pristopa k regiji kot enotni nedeljivi celoti. Razumevanje človekovega celovitega razmerja do njegovega okolja je potrebno obravnavati kot regionalno celoto.

Regij ne moremo obravnavati izven geografskega konteksta. Kaj se dogaja z regijami ne moremo razumeti izven prostorske strukture, ki vpliva na nastajanje teh regij, kakor tudi ne moremo razumeti prostorske strukture neodvisno od tega, kaj se dogaja v določenih regijah. Ko govorimo o regionalnih strukturah pa mislimo seveda tudi na način bivanja in življenja, ustvarjanja, zamišljanja, videnja, doživljanja pokrajine, naselij, mest, krajev in prostorskih oblik. Osrednjega pomena je torej, kako gledamo na regijo, kako jo vidimo, kako jo doživljamo in kako jo živimo. Regija mora postati izkušnja za človeka, ne pa samo abstrakcija. Človek vidi namreč pokrajino kot neke

vrste refleksije njegove lastne podobe. Gre za idejo o iskanju ontološkega, stvarnega razumevanja univerzalnih strukturnih značilnosti, ki so predpogoj za razumevanje regij. Znanstveni in etični pristop k proučevanju regije pomeni videti in upoštevati regijo kot celoto in hkrati razlagati njeno strukturo. Zato členitev regije na njene posamezne sestavne dele ne more voditi v pravo razumevanje celote. Regija ne sme biti zgolj rezultat oziroma posledica sestavljanja različnih posameznih delcev. Regija ni sestavljena iz »lokacij«, marveč iz regionalnih struktur, iz medsebojnih razmerij med različnimi lastnostmi. Pri tem pa zanimanje ne sme biti usmerjeno samo na značilnosti oziroma lastnosti, marveč v prvi vrsti na pomen teh značilnosti in lastnosti.

Regije so različni svetovi in ne samo enaki svetovi z različno pripisanimi lastnostmi, saj pomenijo območja razlik in drugačnosti, raznovrstnosti vrednot in življenjskih opozicij in ne nazadnje območja delovanja in vplivov različnih politik. Ne moremo jih obravnavati torej kot nediferencirane prostorske enote, marveč kot nekaj, kar je raznovrstno in pogosto v notranjih protislovjih. Pri tem pa ne gre za razlike same po sebi, marveč predvsem za pomen te razlike z vidika prostora in časa. Razlike seveda nikoli niso absolutna drugačnost, popolna odsotnost razmerij ali skupnih lastnosti. Podobnost kot merilo različnosti in drugačnosti zahteva prav tako pozornost kot ustvarjanje drugačnosti in različnosti. Nobene ne moremo opredeljevati brez druge. Odkrivanje podobnosti pomeni odkrivanje tistih lastnosti, ki so temeljnega pomena za oblikovanje zvez med navidezno različnimi regijami, območji, družbenimi skupnostmi in posameznimi lastnostmi. Znotraj tega konteksta se seveda nikoli ne moremo izogniti univerzalnosti, ki je zasnovana na dialektičnih razmerjih s posebnostmi. Merila univerzalnosti so vedno opredeljena tudi s posebnostmi. Univerzalnost pa mora biti zasnovana kot različnost ustvarjanja, ki poteka na zelo različnih prostorskih ravneh in v zelo različnih obdobjih.

Regije so vedno bile, in so ter bodo tudi v bodoče nestabilne oblike, za katere so značilni različni procesi, ki vplivajo na njihovo nastajanje in razvoj, in ne nazadnje tudi povzročajo njihov razpad. Struktura regij ni stabilna, ni večno stanje razmerij. V kolikor regije dosegajo neko stopnjo stabilnosti je to praviloma izjemna in prisilna družbena oblika, ki lahko povzroča številna družbena, regionalna in urbana nasprotja. Tiste regije, ki se ne morejo prilagajati različnosti, migracijskim gibanjem, novim oblikam in načinom življenja in gospodarski, prostorski, kulturni ter politični in vrednostni različnosti bodo propadla oziroma zamrla ali zaradi okostenelosti in stagnacije ali zaradi nasilnih konfliktov.

Mumford je opisal regijo kot "skupno delo umetnosti, ki pa ni nastala kot končni proizvod narave, niti kot samostojna stvaritev človeške volje in fantazije". Koncept spoštuje geografski pristop k različnosti prostora, družbe, ekosistemov in kultur. Gre torej za pluralnost različnih prostorov in ne za en vse-obsegajoči super prostor s številnimi različnimi področji substanc. Regije so pravzaprav sistem urejene

prostorske različnosti, kjer je prostor individualiziran kot enkraten prostor na podlagi vzajemnih razmerij in medsebojne povezanosti vseh njihovih sestavnih delov. Celo več, gre za opredeljevanje regionalne strukture, kot razmerij med lastnostmi in ne kot razmerja med stvarmi.

Človek se mora znati orientirati, vedeti mora kje je, poleg tega pa se mora identificirati z »okoljem«, vedeti mora, kako je v določenem prostoru. Človekova izguba identifikacije z naravnimi in po človeku ustvarjenimi stvarmi pomeni stvarno izgubo identitete. Če je geografski prostor resnični temeljni vidik človekovega bivanja, če je res vir varnosti in identitete za posameznika in skupnost, potem je potrebno ohranjati in razvijati različne pomene regionalnih struktur, pojavov in procesov. Spoštovanje regionalne identitete ne sme pomeniti kopiranje starih modelov, marveč konkretizacijo identitete in njene razlage na vedno nove načine.

Regije ne nastajajo same od sebe, marveč jih je potrebno ustvariti. Ta proces poteka neprestano in vsak izmed nas mora delovati znotraj tega procesa, saj je nastajanje regij v večji meri odvisno od sodelovanja celotne družbe in ne zgolj od individualnega darwinističnega boja za preživetje. Regije – materialne, reprezentativne in simbolne – smo podedovali od prejšnjih generacij. Nastale so z ustvarjanjem materialnega, simbolnega in namišljenega prostora. Prostorski vzorec nastajanja regij torej ni determiniran v naprej, marveč poteka znotraj geografske logike razvoja.

Regije so nastale z različnimi medsebojno součinkujočimi procesi, ki so vplivali na nastanek regij na različnih prostorskih ravneh in v različnih obdobjih. Ne gre torej za regije, ki so dane, po naravi ali zgodovini, za regije kot stvari, marveč za regije, ki so nestabilni proizvod različnih pojavov in procesov, ki nastajajo na različnih prostorskih ravneh in v različnih obdobjih. Regije moramo obravnavati kot individualne kraje, ne pa kot abstraktne prostore. Regije velja razumeti torej kot notranje raznolike dialektične in dinamične oblike relativne "trajnosti", podvržene neprestanim spremembam znotraj splošne prostorske in časovne dinamike razvoja.

GLOBALNO-REGIONALNE RAZSEŽNOSTI

Sedanje spremembe v organizaciji gospodarstva se nanašajo na globalno razsežnost, revolucionarne tehnološke inovacije, centralizacijo v gospodarskih organizacijah in finančnih institucijah. Gospodarstvo postaja globalno, informacijsko in oboje hkrati. Informacijsko zaradi tega, ker je produktivnost in konkurenčnost enot oziroma gospodarskih subjektov (podjetij, regij ali držav) v temeljih odvisna od njihovih sposobnosti za ustvarjanje, procesiranje in učinkovito uporabo znanstveno zasnovanih informacij. Gospodarstvo je globalno zato, ker so proizvodnja, potrošnja in menjava organizirani na globalni ravni, in sicer neposredno ali posredno v omrežju povezav med različnimi gospodarskimi subjekti. In ne nazadnje je gospodarstvo informacijsko

in hkrati tudi globalno zato, ker je produktivnost opredeljena s konkurenco v globalnem omrežju medsebojnih interakcij. (Castells, 1996). Podlaga globalnemu gospodarstvu je informacijsko zasnovana proizvodnja in konkurenčnost, za katero je značilna medsebojna soodvisnost, asimetričnost, regionalizacija, povečevanje raznovrstnosti znotraj vsake regije, selektivna vključenost in izključenost posameznih območij in področij.

Globalno gospodarstvo seveda ni planetarno gospodarstvo, saj ne obsega vseh gospodarskih procesov, ne vključuje vseh območij in ne vključuje vseh prebivalcev, čeprav posredno ali neposredno vpliva na življenje vsega človeštva. Vse to se izraža v stvarnem izločanju posameznih regij in območij ter s tem velikega dela prebivalstva iz učinkovite gospodarske, družbene in politične participacije. Medtem, ko segajo vplivi globalnega gospodarstva v vse pore življenja in prostora, pa se njeno stvarno delovanje in struktura nanašata na posamezne gospodarske strukture, države in regije, katerih položaj se lahko izredno hitro spreminja. Nov globalni gospodarski sistem je istočasno zelo dinamičen, izključujoč in zelo nestabilen v svojih prostorskih mejah. Medtem, ko so prevladujoča področja nacionalnih gospodarstev povezana v svetovne spletne (omrežja), so nekateri deli držav, regij, gospodarskih sektorjev in lokalnih skupnosti ločeni od procesa akumulacije in potrošnje, ki je značilna za globalno informacijsko gospodarstvo. Čeprav je vedno manjši del delovne sile zaposlen v industriji, pa potrošnja industrijskih proizvodov še naprej narašča. Ti proizvodi sedaj nastajajo v državah in regijah, ki so se na novo integrirale v globalno gospodarstvo, in to kljub temu, da je postala industrijska proizvodnja bogatih držav kapitalno intenzivna, saj zaposluje manj delavcev na enoto dodane vrednosti. Temeljna značilnost globalnega informacijskega gospodarstva je torej njena notranja regionalizacija.

Globalizacija je proces neenakega geografskega in zgodovinskega (prostorsko-časovnega) razvoja. Temeljna skrb je namenjena deregulaciji, privatizaciji podjetij v lasti države, odstranitvi tarifnih zapor, merilom za spodbujanje izvozne naravnane proizvodnje, devalvaciji nacionalnih valut zaradi pocenitve izvoza in "doseganju pravičnega delovanja tržišča" z ukinjanjem podpor in ustanavljanjem "pravilnih cen", ki bi omogočali učinkovito dolgoročno rast. Gre za novo teritorialno delitev dela, koncentracijo prebivalcev in delovne sile, nova območja rabe naravnih virov in nastajanje novih trgov. Geografija mora opozarjati na nevarnosti slepega zaupanja moderne znanosti v vseomogočnost tehnologije in prepričanja o neomejeni gospodarski rasti. Dejstvo je, da ima zemlja omejene sposobnosti za nameščanje oziroma sprejemanje rasti.

Za današnji gospodarski, družbeni in prostorski sistem je značilna velika prostorska mobilnost finančnega kapitala. Tisti, ki investirajo v fizično kakovost regije mora imeti neke vrste zagotovilo, da bodo investicije v regije pritegnile prebivalce oziroma tiste dejavnosti, ki bodo vračale vloženi kapital. Gre za neko obliko politike

»lokalnega stroja rasti«, ki naj bi zagotavljal promoviranje in ohranjanje gospodarskega razvoja v določenih regijah in območjih. Razlike med regijami so zato v večji meri rezultat logike neenakomernega prostorskega in časovnega investiranja kapitala, delitve dela, segmentacije reproduktivnih dejavnosti znotraj posameznih različnih prostorskih pogojev in razmer. Problemi in težave med regionalno in prostorsko navezanostjo določenih struktur in prostorsko mobilnostjo kapitala se lahko izražajo tudi v splošnem nazadovanju, in sicer takrat, ko postane regija, ki je nastala na določeni stopnji razvoja ovira za nadaljno akumulacijo.

Spreminjanje prostorske strukture, pojavov in procesov ter njihovih razmerij vpliva na spremembo relativnega položaja regij znotraj globalnih prostorskih razmerij. Učinek ni v popolnem eliminiranju pomena regij, marveč v spreminjanju pomena regij z določenih vidikov, kar vpliva na to, da se pomen regij v nekaterih pogledih lahko celo poveča. Čeprav velja na drugi strani tudi spoznanje, da se je »monopolna moč« posameznih regij zaradi povečane geografske mobilnosti finančnega kapitala, proizvodnje, trgovine in potrošnje močno zmanjšala. Oblika, funkcija in relativen položaj posameznih regij je v neposrednem razmerju z njihovo stopnjo integracije v globalno prostorsko hierarhijo. Le-ta pa se izraža z relativno stopnjo globalne gospodarske moči, ki je razporejena med različnimi regijami. Večja možnost izbire lokacij omogoča, da kapital v večji meri izkorišča prednosti razlik v kakovosti virov med različnimi regijami. Multinacionalni kapital je postal mnogo bolj previden pri izbiri tistih območij, ki mu zagotavljajo čim večje koristi. Regije so se sedaj znašle v medsebojnem konkurenčnem boju za mobilni kapital. Povezovanje in pridobivanje večje vloge v sistemu svetovnih regij zahteva povečevanje investicij v »mega-projekte« in povečano mobilnost prebivalstva. Prepletanje fizične in družbene infrastrukture, kakovost delovne sile, družbena in politična regulacija, kulturno in družbeno življenje, ki ga lahko ponudi regija, vse to pomembneje vpliva na večjo ali manjšo privlačnost za kapital. Regije poskušajo postati bolj konkurenčne (anatanistične in izključujoče) zaradi pridobivanja novih in/ali ohranjanja starih kapitalnih investicij. Znotraj tega procesa je postalo izrednega pomena poudarjanje določenih regionalnih kakovosti (turistična območja, območja za upokojene, skupnosti z novimi življenjskimi stili itd.). Prostorski razvoj je postal v nekem smislu predmet konkurenčnega boja.

Konkurenca med regijami seveda ni zgolj na področju proizvodnje, marveč tudi na področju potrošnje, ki se kaže predvsem v ustvarjanju prijetnih ambijentov kulturnih središč, zasnovi urbanih ali regionalnih krajin itd. Investicije v potrošnjo, prodajanje »imagea« kraja, tekmovanje pri opredeljevanju kulturnega in simbolnega kapitala, oživljanje krajevnih tradicij ter različne privlačnosti za potrošnika postaja del vsakodnevne konkurence med regijami. Večina postmoderne proizvodnje, arhitekture in urbanega designa se je usmerila v prodajo identitete regij in krajev kot oblike materialne kulture. Proces modernizacije, akumulacije kapitala, gospodarske in prostorske integracije vpliva več ali manj negativno na prostorsko in regionalno

identiteto. Globalno gospodarstvo nima posebnega odnosa do regionalnih in lokalnih značilnosti oziroma regionalne in lokalne zgodovine.

Modernost seveda ne sme pomeniti izginjanje ne-modernega sveta, marveč naj prispeva k njenemu varovanju in ponovnemu ustvarjanju, saj so spomini na preteklost seveda tudi upanja za prihodnost. Prav regionalna in lokalna raven pa sta tisti prostorski enoti, ki sta ozemeljski privilegij prebivalcev, ki žive in bivajo na tem območju. Prizorišče regij je lokalno, vendar ne v smislu, da je zaprto pred globalnimi vplivi, marveč v smislu vključevanja v civilno družbo v razmerju do države in ekonomij gospodarskih organizacij. Prebivalci v regijah z določeno kontinuiteto zahtevajo in branijo lasten življenjski prostor. Ljudje žele zaščititi prostor od katerega je odvisno njihovo življenje in bivanje. Na nadzor skupnosti nad njenim življenjskim prostorom pa vplivata na eni strani odgovornost države do skupnosti in na drugi, sposobnost skupnosti, da zahteva učinkovit nadzor nad razvojem znotraj lastnega ozemlja. Gre za vprašanje obrambe meja, kakovosti življenja in kakovosti fizičnega okolja znotraj domačega ozemlja. Gre torej za preprosto idejo o varovanju, zaščiti nečesa, kar je najbolj intimno povezano s človekovim življenjem. Le-ta pa tvori temelje za večjo stopnjo prostorske samo-opredelitve. Regije morajo zagotavljati dovolj prostora za aktivno participacijo državljanov. Omogočati morajo različnost pri ustvarjanju grajenega okolja in sodelovanje z lokalnimi skupinami. Regija mora postati povezovalni element med državo, civilno družbo in ekonomijo gospodarskih organizacij, saj gre prav pri »civilni družbi« za vzpostavljanje odnosov med različnimi vidiki družbe, ne pa za opredeljevanje posameznih delov družbe.

Globalizacija torej pomembneje vpliva na spreminjanje regionalnih struktur, pojavov in procesov. Friedmann je zapisal, da posamezni deli civilne družbe opredeljujejo urbano območje od spodaj navzgor in ustvarjajo krhke urbane skupnosti, "civitas", ki so vedno pod pritiskom razpada v atomizirane dele globalnega trga in individualne izbire potrošnika (Thomas, 1956). Friedmannov koncept "urbanega območja (polja)" in "habitata" lahko primerjamo z Mumfordovim konceptom "ekološke regije" in s tako imenovanimi "urbanimi ekološkimi" pristopi. Urbani habitat je človeški habitat, ki je tudi ekološko območje krhkih medsebojnih povezav - odprtega prostora in krajine (Freadmann, Weaver, 1979). Večina prebivalstva bo živela v urbanih okoljih zato je potrebno posvečati večjo pozornost tem okoljem in ne samo navidezno ločenemu »naravnemu« okolju, saj so razlike med splošno razumljenim pojmom okolje in grajenim okoljem kot, družbenim in politično ekonomskim okoljem umetne. Urbano življenje in urbane oblike so verjetno edina možna pot za doseganje ekološko občutljivih oblik civilizacije v 21. stoletju (Knos, Taylor, 1995).

LITERATURA

- Alexander E. R., Faludi A. 1990: *Planning Doctrine: Its Uses and Applications*. Working Papers Nr. 120, Institute of Planning and Demography, University of Amsterdam.
- Castells M. 1996: *The Rise of the Network Society*. Blackwell, Oxford.
- Černe A. 1997: *Geografija – prostorski koncepti in planiranje*. Dela 12, Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta Ljubljana, Ljubljana, str. 81-93.
- Černe A., Gulič P., 1999: *Prostorska politika države*. Urbani izziv, Letnik 10, št. 1, str. 53-63.
- Friedmann J., 1987: *Planning in the Public Domain: From Knowledge to Action*. Princeton Univ. Press, New Jersey.
- Friedmann J., Weaver C. 1979: *Territory and Function. The Evolution of Regional Planning*. Edward Arnold, London.
- Geddes P., 1915: *Cities in Evolution*. Williams and Norgate, London.
- Hall P., 1995: *Cities of Tomorrow. An Intellectual History of Urban Planning and Design in the Twentieth Century*. Blackwell, Oxford, 1995.
- Haggett P., 1990: *The Geographer's Art*. Basic Blackwell, Oxford.
- Mumford L., 1925: *Regions – To live In*. Survey, 54, str. 151-164.
- Thomas W., 1956: *Man's Role in Changing the Face of the Earth*. Chicago Univ. Press. Chicago.
- Eds. Knox P.L., Taylor P.L. 1995: *World Cities in a World System*. Cambridge Press, Cambridge.